

NECMETTİN ALKAN

İMPARATORLUĞUN SON SAVAŞI

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NA
NEDEN VE NASIL GİRDİK?



i y i k i k i t a p l a r v a r . . .

TİMAŞ YAYINLARI

İstanbul 2020

timas.com.tr

İMPARATORLUĞUN SON SAVAŞI
Birinci Dünya Savaşı'na Neden ve Nasıl Girdik?
Necmettin Alkan

TİMAŞ YAYINLARI | 5039
Tarih-İnceleme Araştırma | 115

EDİTÖR
Selim Ahmetoğlu

KAPAK TASARIMI
Yasin Çetin

İÇ TASARIM
Nur Kayaalp

1. BASKI
Aralık 2020, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-3462-8





TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

   timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 45587

BASKI VE CİLT

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No: 16086

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

NECMETTİN ALKAN

Gümüşhane'nin Altuntaş Köyü'nde doğdu. 1990'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Tarih doktorasını Freiburg Albert Ludwig Üniversitesi'nde yaptı. Akademik kariyerine Öğr. Gör. Dr. olarak 2003 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde başlayıp, aynı üniversitede 2014'te Prof. Dr. oldu. Hâlen Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yapıyor.

Başlıca çalışma alanlarını; Yakınçağ Osmanlı Tarihi, Osmanlı Modernleşmesi, Osmanlı-Alman Münasebetleri, Balkan Tarihi, Medeniyet Tarihi ve Tarih Felsefesi teşkil ediyor. Yayınlanmış 14 kitabı, 100'ün üzerinde makalesi ve sempozyumlarda sunulmuş 36 tebliği var. Günlük gazetelerde ve dergilerde makaleleri yayımlandı.

Yayınları:

Dağılan Yugoslavya Mozaikinde Bosna, Beyan Yayınlar, İstanbul 1995.

Die deutsche Weltpolitik und die Konkurrenz der Mächte um das osmanische Erbe, Die deutsch-osmanischen Beziehungen in der deutschen Presse 1890 -1909, Lit Verlag, Münster 2003.

Avrupa Karikatürlerinde II. Abdulhamid ve Osmanlı İmajı, Selis Kitaplar, İstanbul 2006.

Mutlakiyetten Meşrutiyete II. Abdülhamid ve Jöntürkler, Selis Kitaplar, İstanbul 2009.

Selanik İstanbul'a Karşı: 31 Mart Vak'ası ve Sultan II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi, Timaş Yayınları, İstanbul 2011. (2. Baskı 2016)

Selanik'in Yükselişi: Jön Türkler Abdülhamid'e Karşı 1908 İhtilâli, Timaş Yayınları, İstanbul 2012. (2. Baskı 2017)

Ve Selanik Düştü: 1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimet, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.

Ali Şükrü Bey: Hürriyet Uğruna 39 Yıl, Trabzon Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 2015; 2. baskı, Kronik Kitap, İstanbul 2017.

Karikatürlerle Oryantalizm, Avrupa'nın Türk ve Türkiye Algısı, Selis Kitaplar, İstanbul 2016.

Ali Şükrü Bey'in Makaleleri: Medeniyet, Tarih ve Siyaset, Trabzon Büyükşehir Belediyesi, İstanbul 2016.

Ortadoğuda Casuslar Savaşı NİLLİ, Kronik Kitap, İstanbul 2017, (3. Baskı 2018),

Gelenek ve Modernitede Denge: Sultan II. Abdülhamid, Erdem Yayınları, İstanbul 2018.

Karikatürlerle Sultan II. Abdülhamid. Propaganda ve Gerçek Arasında Bir Padişah, Kronik Kitap, İstanbul 2018, (2. Baskı 2019).

Savaşanların Gözüyle Türk-Alman İttifakı 1914-1918, Kronik Kitap, İstanbul 2019.

“Tarihi hâdiseler, aslında şahısların günlük hayatlarında verdikleri kararların neticesinde yaptıkları faaliyetlerden pek de farklı değildir. Aralarındaki temel fark; birincisinin toplumların ve devletlerin hayatını birebir etkilemesi, ikincinin ise daha ziyade kendisi ve çevresiyle sınırlı kalmasıdır.”

“Tarihi olaylara ve karakterlere yüklenen anlam veya haklarında yapılan yorumlar, çoğu zaman gerçek tarih bilgisini örter ve bunların yerini alırlar. Artık bunlar üzerinden hâdiseler anlatılmaya başlanır.”

“Yaşanılan zaman dilimi, aslında tarihî olayları ve şahsiyetleri anlama; bunları yorumlama noktasında önemli ipuçları verir.”

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	11
GİRİŞ.....	13
İttifak Anlaşması'ndan Karadeniz Harekâtı'na Sürecin Önemli Tarihleri.....	25
Temmuz 1914.....	25
Ağustos 1914.....	26
Eylül 1914.....	27
Ekim 1914.....	29
Kasım 1914.....	30

BİRİNCİ BÖLÜM

HER ŞEYİN BAŞI: BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDE OSMANLI DEVLETİ VE AVRUPALI BÜYÜK DEVLETLER / 31

Devletin Mevcut Durumu: Kabaran Emperyal İştahlar	34
Rusya'nın Geleneksel Siyaseti: İstanbul ve Boğazlar Olmadan Asla	37
İngiliz, Fransız ve Alman Menfaatlerinin Kesiştiği Nokta: Emperyalist Rekabette Araç Olarak Osmanlı Toprakları.....	60
Emperyalist Siyasetin Vasıtası Olarak Ermeni Meselesi: Bağımsızlık Öncesinde Geline Son Nokta.....	68
Almanya ile Gelişen İlişkiler: Bir Denge Vasıtası Olarak Almanlar	72

İKİNCİ BÖLÜM
İTTİFAK ARAYIŞLARI VE DİĞER DİPLOMATİK
FAALİYETLER: REDEDİLME VE TARAFSIZLIK
ARASINDA ARAFTA KALMAK / 81

Çok Aktörlü, Çok Yönlü ve Sonuç Odaklı Diplomasi: Akıllı Türk Diplomatlar Başından İtibaren Dağıtılmış Rollerini Oynadılar.....	84
İngilizlerle İttifak Arayışları: Kadim Dosta Karşı Yaşanan Hayal Kırıklığı.....	90
Fransa ile İttifak Arayışı: Londra ve St. Petersburg “Evet” Demeden Olmaz	99
Rusya ile İttifak Arayışı: Düşmanın Şerrinden Emin Olmak	101
İtilâf Devletleri Indinde Toprak Bütünlüğünün Garanti Edilmesine Yönelik Teşebbüsler: Türkiye'nin Dokunulmazlığı Dogma Olmaktan Çıkmıştır.....	105
Türk-Alman Askerî İttifakı: Müttelik Arayışlarında Son Çare	116
Balkan Devletleriyle İttifak Arayışları ve Diplomatik Görüşmeler	130

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
GOEBEN VE BRESLAU İSTANBUL'DA:
DÜNYA TARİHİNİN AKIŞINI
DEĞİŞTİREN GEMİLER / 133

Gemilerin Teknik Özellikleri ve Akdeniz'deki Görevleri	137
Goeben ve Breslau Çanakale Yolunda: Türkiye Tarafından Davet Edilen Gemiler	140
Goeben ve Breslau İstanbul'da: Fırtınaya Bir Adım Kaldı.....	155

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
OSMANLI DEVLETİNİN SAVAŞA GİRİŞİ:
KARADENİZ'DE KOPAN FIRTINA / 165

Karadeniz Saldırısının Gündeme Gelmesi: Ortak Düşman Rusya'ya Karşı Türkiye'nin Savaşa Girmesi Talepleri.....	168
İngilizlerin Önceden Haber Alması ve Tepkileri: Türkiye'nin Cezalandırılması Gerekıyor	172
Almanların Baskısı: Hükümet Zor Durumda.....	176
Türklerin Zaman Kazanma Gayretleri: Çanakkale'nin Tahkimi ve Kapitülasyonların Kaldırılması İçin Fırsatın Değerlendirilmesi.....	177
Harekât için Son Toplantılar: Görevlerin Dağıtılması	196
Ve Harekât Başladı: Söz Konusu Olan Türkiye'nin Geleceği!	202
Rusların ve Rakip Devletlerin Saldırısı Önceden Öğrenmeleri: Saldırıya Karşı Tedbir Almamak	213

BEŞİNCİ BÖLÜM
KARADENİZ HAREKÂTI'NIN BASINA YANSIMASI:
HERKESİN KENDİ PENCERESİNDEN BAKMASI / 221

Osmanlı, Alman ve Avusturya Gazetelerinde Olayın Ele Alınması: Rusların Başlattığı Saldırıya Cevap Olarak Harekât.....	224
Rus, İngiliz ve Fransız Basınına Göre Karadeniz'deki Gelişmeler: Türkler Saldırdı	231

ALTINCI BÖLÜM
HER ŞEYİN SONU: KAYBEDİLEN HARBİN
ARDINDAN TÜRK-ALMAN MÜTTEFİKLİĞİNİ
KONUŞMAK VEYA TARTIŞMAK / 237

Savaş Sürecindeki Hükümetlerin Hesaba Çekilmesi: Mütareke Döneminin Redd-i Siyaset Teşebbüsü.....	240
Şeyhülislâmı Hayri Efendi Rus Tecâvüzü ve Tahrikini Savaşa Giriş Nedeni Olarak Görüyor.....	249
Dönemin Devlet Adamlarının ve Şahitlerinin Görüşleri: Rus Tehlikesi, Fakat Biraz Daha Beklenebilirdi.....	252
Tarihçilerin Görüşleri: Yerleşik Kabulle Revizyonist Görüş Karşı Karşıya.....	275
SONUÇ.....	295
KAYNAKÇA.....	309
EKLER.....	319
SÜRECİN AKTÖRLERİNİ VE ARAÇLARINI HATIRLAYALIM.....	319

ÖNSÖZ

Alan olarak tarihin gri ve tartışmalı konuları, araştırmacıların ve okuyucuların ilgilerini daha fazla çekebiliyor; bu tür mevzular hakkındaki popüler tartışmalar gündemi sık sık meşgul edebiliyor. Daha da önemlisi tartışmalar, sadece tarihî bir hakikatin ortaya çıkmasının ötesinde mevcut siyasi ve toplumsal ayrışmaların aracı olarak yapılıyor. Böylesine bir zeminde cereyan eden tarih tartışmalarında, tarafların siyasi görüşlerini ve zihin dünyalarını gösteren yalan yanlış tezler ağırlıklı olarak gündeme getiriliyor. Böylece tarihî hadiseler ve karakterler, tarihin konusu olmaktan çıkıp siyasi bir kavganın ve hesaplaşmanın yapıldığı mevzilerde adeta kurşun gibi kullanılabilir. Bu anlamda tartışılabilen ve çoğu zaman tarihin konusu olmaktan çıkartılan konular arasında ilk sıralarda Osmanlı'nın 1914 yılındaki Almanya ile ittifakı, Birinci Dünya Savaşı'na girişi, Enver Paşa ve İttihâdçılar da yer alıyor.

Tarihin bu tür gri konularından Osmanlı Devleti'nin önce 2 Ağustos 1914 tarihinde Almanya ile askerî ittifak antlaşması imzalaması ve ardından 29 Ekim'de cereyan eden Karadeniz Harekâtı'yla birlikte Birinci Dünya Savaşı'na

fiilen girmesiyle ilgili takriben 3 aylık süreç bu telif eserin konusunu teşkil ediyor. Bu sürecin temel konularını oluşturan 2 Ağustos'taki ittifak antlaşması, 10 Ağustos'ta Alman savaş gemilerinin İstanbul'a gelmesi, hükümetin Almanlarla pazarlıkları, Osmanlı Donanması'nın 29 Ekim'deki Karadeniz'de Ruslara saldırısında Almanların rolü, Rusların ve İngilizlerin bu saldırıları önceden öğrenmelerine rağmen tedbir almamaları, Enver Paşa'nın bu gelişmelerdeki yeri ve Almanlarla ilişkileri farklı tezlerle ve enine boyuna gündeme getiriliyor.

Genel çerçevesi çizilen konuları ihtiva eden elinizdeki bu çalışma, mevcut popüler tartışmaları köpürtmek, birilerini hain veya kahraman ilan etmek için kaleme alınmamıştır. Aksine eser, bu tür tartışmaların dışında kalarak, üç aylık zaman dilimindeki gelişmeleri tarihî vâkı'a olarak dönemin kaynaklarından hareketle daha sağlıklı bir şekilde zamanın ruhuna uygun olarak anlatılması, anlaşılması ve yorumlanması amacıyla istifadenize sunuluyor.

Faydalı olması temennisiyle, sizleri çalışmayla baş başa bırakıyoruz.

Serdivan/Sakarya

Eylül 2020

Necmettin Alkan

*“Tarihsel empati, araştırılan veya okunan tarih konularıyla
hembâl olabilme; döneminin şartlarıyla zihinsel olarak
doğrudan bağlantı kurarak bunları mümkün olduğunca birebir
yaşayabilme ve anlayabilme gayretidir”*

GİRİŞ

Tarihî olayların cereyan etmesinde ilgili şahsiyetlerin aldıkları nihai kararlar önemlidir. Askerî, diplomatik, kültürel, iktisadi ve dinî icraatlar/faaliyetler; bir kişinin veya onun dâhil olduğu kadronun düşüncelerinin neticesindeki nihai kararlar olarak önce gündeme getirilir. Akabinde bunların gerçekleşmesine yönelik hareketlere ve faaliyetlere geçilir. Böylece vuku’ bulan gelişmeler, tarihsel süreci teşkil eden olaylar zincirini tek tek oluşturarak geçmişten günümüze süre gelirler. Adeta koca bir halıyı teşkil eden ilmekler misali, tarih dediğimiz o hadiseler silsilesi oluşur. Tarihî olaylarla tarihî şahsiyetler arasında düşünce aşamasından itibaren başlayarak nihayetindeki faaliyete kadar uzanan bir illiyet bağının ortaya çıkarılması, tarihçinin görevlerinden biridir.

Tarihî şahsiyetler, faili ve müsebbibi oldukları olaylarla ilgili kararları alırken farklı alternatiflerden hareketle, nihai olarak kendi iradelerini kullanarak makul olduğuna inandıkları bir tanesinde karar kılarlar. Bu irade-tercih-karar süreci, insanların günlük hayatlarında aldıkları kararlardan

çok da farklı değildir. İnsanlar, hayatlarını idame ettirebilmek için yaptıkları veya yapmak zorunda oldukları faaliyetler öncesinde kendi iradelerine müracaat ederler. Neyi nasıl yapmaları noktasında zihinsel bir ölçme ve değerlendirme sürecinin ardından bir şeye karar verirler ve en sonunda bunu gerçekleştirmek için harekete geçerler. İnsan davranışlarındaki karar ve eylem arasındaki sosyal-ruh hâli süreci bu şekilde cereyan ediyor. Tabii ki insanların kararlarını verme noktasında mutlak bir özgürlüğe sahip olup olmadıkları, başka dış faktörler tarafından yönlendirilip yönlendirilmedikleri tartışmaları vâki'dir. Bu anlamda gerçek ve mutlak bir özgürlükten söz edilemez. Fakat bu tartışmaların yeri burası değil. Bizi ilgilendiren husus, insanların kendi günlük işlerindeki iradî tercihleri gibi, devlet adamları da toplumu ve devleti ilgilendiren icraatlarında benzer zihinsel bir ölçme ve değerlendirme sürecinin ardından karar verip harekete geçtikleri gerçeğidir.

Genel olarak tarihin mantığı ve özelde ise ayrı ayrı tarihî vakı'alar, "tarihsel empati" kurabilme duygusuyla veya yoluyla daha iyi anlaşılabilir. Türkçe karşılığı "duygudaşlık ve diğergâmlık" olan empatinin tarihle ve tarihî vakı'alarla nasıl bir irtibatı olabilir sorusunun cevabı, açıktır. Tarihsel empati, araştırılan veya okunan tarih konularıyla hemhâl olabileceği; döneminin şartlarıyla zihinsel olarak doğrudan bağlantı kurarak bunları mümkün olduğunca birebir yaşayabilme ve anlayabilme gayretidir. Bu kavram, tarihî karakterlerin ilgili faaliyetleri araştırılırken bunları neden yaptıkları ve bu sıralarda ne düşündüklerini anlayabilme duygusu olarak da tarif edilebilir. Araştırmacı ve okuyucu ilgilendiği tarih konularıyla zihinsel bir rabıta kurup; alakalı şahısları

ve olayları döneminin şartları içinde anlamaya çalışmalıdır. Bu durum aslında hâlihazırda insanlarla ilişkilerimiz için de geçerlidir. Yani, sosyal çevreyi teşkil eden insanlarla ilgili bazı olaylardan dolayı mahkûm etmek yerine, öncelikle bunları anlamaya çalışmak gibidir. Tarihsel empati, bunun tarihe ve geçmişe uygulanmasıdır.

Tarihi, tarihî olayları ve tarihî şahsiyetleri yeterince anlayabilmek, anladıktan sonra da izah edebilmek için, tarihin o mekanik izahı olan “nasıl” sorusunun cevabının da ötesine geçmek gerek. Bunun için öncelikle tarihsel empatiye ihtiyaç duyarız. Tarihsel empati için de ilgilenilen tarihî hadiseyle ilgili “neden” suali sorulmalıdır. Bu anlamda bir tarih araştırması, konusunu teşkil eden tarihî bir olayın sadece “nasıl” olduğunu değil, aynı zamanda “neden” ve “neden böyle” olduğunun da izahını yapabilmelidir. Çünkü tarih, sadece Google vâri belli olayları kronolojik olarak ardı ardına sıralamak değildir. Google’ın en azından an itibarıyla beceremediğini ve yapmadığını, yapabilmek için “neden” ve “neden böyle” sorularının da net bir şekilde tevdi edilmesi gerek. Burada gündeme getirilen bu son iki soru kipi arasında ince bir ayrıntı var. “Neden” sorusu, doğrudan bir tarihî vaki’yla alakalı sınırlı bilgilere ve gelişmelere cevap verirken, “neden böyle oldu” suali çok daha gerilere gidilerek ilgili olayı ortaya çıkaran birçok sebebin, dolayısıyla da öncesindeki farklı gelişmelerin dikkate alınmasına yardımcı olur. Böylece tarihî bir olay çok daha geniş yelpazeden ele alınarak daha kuşatıcı bir şekilde anlaşılabilir.

Christopher Clark da Birinci Dünya Savaşı’yla ilgili kitabının girişinde tarih araştırmalarda cevabı aranan “nasıl” ve “neden” sorularının önemi üzerinde duruyor. Mantikî olarak

neden ve nasıldan birbiriyle bağlantılı olduğunu belirtmekle birlikte Clark, her ikisinin de bizleri farklı yönlere götürebileceğini iddia ediyor. Buna göre “nasıl” sorusu, “belli sonuçlara sebebiyet veren etkileşim içindeki olaylar silsilesini daha yakından araştırmaya” sevk ediyor. “Neden” sorusunun ise “aksine uzak ve kategorik olarak düzenlenen” emperyalizm, milliyetçilik, silahlanma ve ittifaklar gibi nedenlerin aranmasına yönlendirir.¹ Bu yaklaşım, tarihî hadiselerdeki o mekanik olaylar silsilesinin tespiti ve izahı merkezli anlayışın yerine, bunların da ötesine geçerek çözümleyici ve daha da bir kuşatıcı izah getiriyor.

Tarihî olaylar silsilesi, çoğu zaman kendilerinden sonraki gelişmelerin ortaya çıkmasında ya doğrudan ya da dolaylı olarak etki edebiliyor. Vukû’ bulan bir hadisenin sonuçları, sonrasında ortaya çıkacak olan başka olayların nedeni/nedenleri olabiliyor. Veya en azından yeni hadiselerle zemin hazırlayabiliyor. Bu durum, eskilerin tabiriyle illiyet/nedensellik prensibiyle izah edilebilir. Bu anlamda tarihî süreç, varoluş olarak ilk nedenle başlayıp daha sonrasında cereyan eden gelişmelerle süre geliyor. Bundan sonrasında da böylece akıp gidecektir.

Gerçekleşmekte olan olayların faillerinin ilgili kararlarını belirleyen veya etkileyen önemli nedenlerini, bir öncesinde yaşananlar ve bizzat kendi yaşadıkları birlikte teşkil ederler. Mevcut siyasi veya askerî kararları alan ve buna göre de hareket eden zevat, kendi devletlerinin ve toplumlarının yaşadığı olumlu veya olumsuz tarih tecrübesinden etkilenirler. Hem kendilerinden öncekilerin yaşadığı tecrübeleri tarihî hâdise

1 Christopher Clark, *Schlafwandler. Wie Europa in den Ersten Weltkrieg zog*, Münih 2015, s. 17.

olarak okuyarak ve hem de bizzat kendi tecrübelerini yaşayarak bunların etkisinde kalırlar. Takip ettikleri siyasetleri ve aldıkları kararları, farkında olarak veya olmayarak doğrudan öncesindeki veya bizzat kendi tecrübeleriyle ilgilidir. Dolayısıyla siyasi veya askerî aktörlerin bu tür faaliyetleri ele alınmadan önce, devletlerinin içinde bulunduğu genel durumun öncesiyile birlikte ortaya konulması faydalı olacaktır. Zira bugün dündü; yarın ise bugündür.

Bu respitleri burada bırakıp, her şeyin bittiği o günün gecesine gidelim. Fakat her bitişin/sonun, yeni bir başlangıç olduğunu bir kenara not edelim. Osmanlı için Birinci Dünya Savaşı'nın resmen sona erdiğinin ertesi günü 1 Kasım 1918 gecesi, saatin kaç olduğu tam bilinmiyor; fakat mekân belli. Payitaht İstanbul'dan hareket üzere olan bir Alman torpidosunun güvertesi. Gecenin sessizliğinde herkesin sıcak yataklarında uyduğu sıralarda Alman torpidosu, 8 yolcusuyla birlikte İstanbul'u terk hazırlığı yapıyor. Gecenin bu saatinde meçhule yolculuğun nedeni ise, yolcular arasındaki çok ama çok önemli üç kişi. Daha dünün Türkiye'sinin en güçlü ve muktedir adamlarından eski Dâhiliye Nâzırı ve Sadrazam Mehmed Talat Paşa, eski Harbiye Nâzırı ve Başkomutan Vekili İsmail Enver Paşa, eski Bahriye Nâzırı ve Dördüncü Ordu Komutanı Ahmed Cemâl Paşa bir daha dönmeyecekleri bir yolculuğa çıkarıyorlar. Etraflarında insanların el pençe durdukları dünün bu muktedir üç paşasını uğurlamak için kimsecikler gelmemiştir.

Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında Cihan Harbi'ne girmesinin ve dolayısıyla da bu savaşı kaybetmesinin müsebbibi olarak görülen bu üç İttihâdçı, dört yıl önceki kararlarından ve icra ettikleri faaliyetlerinden dolayı

gidiyorlar. Aslında bu normal bir gidiş değil; uğruna her şeyi göze aldıkları ve feda ettikleri çok sevdikleri vatanlarını, bir daha geri gelmemek üzere şimdi terk ediyorlar. Kimilerine bu bir gidiş değil, kaçıştır. Belki de kaçtılar diyenler, haklıdır.

Talat Paşa, Enver Paşa, Cemâl Paşa ve diğer kader ve dava arkadaşları o çok sevdikleri vatanlarını selamete çıkarabilmek için ilk gençlik yıllarından beri mücadele ediyorlardı. Mensubu oldukları Jön Türk Hareketi bünyesinde, Balkanlarda silahlı mücadele yapan komitalara karşı devletin bütünlüğünü koruyabilmek için geceli gündüzlü gayret etmişlerdi. Aynı zamanda anayasal yönetimi yeniden getirebilmek için dönemin hükümdarı Sultan II. Abdülhamid [d. 1842-ö.1918; h. 1876-1909] yönetimine karşı siyasi mücadele de yürütmüşlerdi. Neticesinde 1908 yılında ihtilâl yaparak meşrutî yönetimi ilan ettirmeyi başarmışlardı. Fakat aradan fazla bir süre geçmeden 1909 31 Mart Vak'ası'nı bahane ederek İstanbul üzerine yürüyüp Sultan Hamid'i tahtından indirenler de yine kendileriydi. 1912-1913 Balkan Savaşı hezimetiyile dün komitalara karşı savundukları Balkanların kaybedilmesine engel olamamışlardı. Kısacası siyasi ve askerî bakımından fazlasıyla hareketli ve bir o kadar da travmatik bir gençliği arkalarında bırakmışlardı. Aslında hâlen gençtiler, fakat yaşadıkları bunca olay itibarıyla o kadar da yaşlıydılar.

Bütün bunların üzerine 1914'te dört yıl sürecek olan Birinci Dünya Savaşı patlak vermişti. Bu savaşa da aynı duygularla ve niyetle girmişlerdi. Fakat bu sefer de olmamış ve son savaşlarını kaybetmişlerdi. İstikbali için didinip durdukları vatanları, belki de en kötü ihtimal olarak düşündükleri düşmanları tarafından işgal edilmek üzeredir. Uğruna gençliklerini ve hayatlarını fedâ ettikleri vatanlarını, bir Alman

torpidosuyla şimdi terk ediyorlar, daha doğrusu terk etmek zorunda kalıyorlardı. Belki de ne İstanbul'u ne de vatanlarını bir daha görebileceklerdi. Kaderin cilvesi üçü de vatanlarından binlerce kilometre uzakta gurbet diyarlarında katledilecekti.

Talat Paşa, Enver Paşa ve Cemâl Paşa İstanbul'u buruk ve hüznü bir şekilde terk ederken; İstanbul'u son kez seyrederken aralarında nasıl bir konuşma geçtiği bilinmiyor. Bu konuda bir tahminde bulunmak da zor. Fakat yine de en azından bir vicdan muhasebesi olarak bu savaşa neden girdiklerini ve girmekle doğru yapıp yapmadıklarını zihinlerinden geçirmişlerdir. Bir film şeridi gibi son dört yıl gözlerinin önünden akıp geçerken “neden”, “nasıl” ve “acaba” ile başlayan çok sayıda soru zihinlerini meşgul etmiştir. Bir tür vicdan muhasebesi olarak değerlendirilebilecek bu sorulara o anda ne cevap verdikleri bilinmese de daha sonrasında kaleme aldıkları hatıralarında bunlara yönelik bazı şeyler söylüyorlar.

Devletin savaşa sokulmasına, mağlubiyetine ve topraklarının işgal edilmesine neden olma iddiaları yüzünden vatanlarını terk ediyorlardı. Birçoklarına göre ise, bu yanlış icraatlarından dolayı “hain” olarak hesap vermemek için Alman torpidosuyla gizlice “kaçmışlardı”. Birinci Dünya Savaşı öncesinin “vatan ve hürriyet kahramanları”, dört yıl sonrasında ise “hâinleri” olmuşlardı. Çok sevdikleri devletlerinin “yıkılmasına” ve vatanlarının “işgal edilmesine” neden oldukları iddiasıyla boyunlarındaki “hain” yaftasıyla, bundan sonrasında anılacaklardı. “Hainlik” ve “devleti yıkma” isnadı, Türk tarihçiliğinin genel kanaati olarak son zamanlara kadar dillendirilmeye devam edecektir.

Enver Paşa, Talat Paşa ve Cemâl Paşa gibi dönemin Osmanlı devlet adamları ve askerî erkânı; dönemlerinin insa-

nıdır. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında içinde bulunduğu genel durum; iç ve dış sorunlardan dolayı maruz kalınan mağduriyetler, bu zevatın kararlarını ve takip ettikleri siyaseti etkilemiş/belirlemiştir. Bunlar, devletin içinde bulunduğu mevcut durumu öncesiyle ve şimdisiyle birlikte iyi biliyorlardı. Hatta bilmekten öte bütün bu olumsuzlukları bizzat kendileri canlı şahit olarak birebir yaşamışlardı. Devletin ve toplumun içinde bulunduğu gerçeklikler, bu siyasi ve askerî zevatın Birinci Dünya Savaşı sürecindeki ve sırasındaki siyasi ve askerî kararlarında fazlasıyla etkili olmuştur.

Girişini okuduğunuz bu çalışmanın konusunu, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'na neden ve nasıl girdiği teşkil ediyor. Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ittifak yapması ve Almanya'nın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girmesindeki genel görüş, bunun doğru olmadığı şeklindedir. Buna göre devlet, her şeye rağmen tarafsız ve dolayısıyla da savaşın dışında kalmalıydı/kalabilirdi. Dönemin yöneticileri bunu beceremediler. Becerememekten de öte özellikle Enver Paşa "Alman hayranı" olması nedeniyle, devleti Almanya'nın peşi sıra bilerek bu maceraya sürüklemiştir. Burada etkili olan Enver Paşa gibi diğer İttihâdçı liderler bu yanlış kararları nedeniyle ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Hatta daha da ileri gidilerek devletin yıkılması da doğrudan bu karar merkezli olarak açıklanmıştır, hâlen de bu minvalde izahlar yapılmaktadır.

Bu genel kanaate rağmen Birinci Dünya Savaşı'nın 100. yılı münasebetiyle bu ve benzeri konuların gündeme gelmesiyle birlikte yeni ve daha farklı yaklaşımlar telaffuz edilmeye başlanmıştır. Özellikle de Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ve savaştaki askerî harekâtı hakkında alışıl-

mışın dışında farklı yorumlar açık bir şekilde dile getiriliyor. Dolayısıyla İttihâdçuların savaş öncesinde yürüttükleri ittifak diplomasisi ve bu çerçevede gerçekleştirilen Alman İttifakı, o günkü şartlarda başarılı görülüyor. Aynı şekilde savaşın ardından başlayan Millî Mücadele ve Türkiye'nin kurulması da aslında bu sürecin bir devamı olarak izah ediliyor. Bütün bu yeni yaklaşımlar İttihâdçi liderlere karşı olan eski ve klişe olumsuz yaklaşımı da örselemeye başlamıştır. Böylece Talat Paşa, Enver Paşa ve Cemâl Paşa hakkındaki değerlendirmeler, bu anlamda daha olumlu bir minvalde seyretmeye yönelmiştir.

Bu çalışmada başta, Osmanlı Arşivi ve ATASE olmak üzere Alman Askerî ve Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden temin edilen vesikalar kullanılmıştır. Daha da önemlisi Türkiye'ye karşı savaşan Rusya'nın Almanca ve Türkçeye tercüme edilen belgelerinden de istifade edilmiştir. 1917 Bolşevik İhtilâli'nin ardından yayınlanan Rus vesikalarının önemli bir kısmı ya günümüz Türkçesine ya da Osmanlı Türkçesine tercüme edilmiştir. Temin edilen bu yayınlar, Rusça kaynaklar noktasında önemli bir boşluğu dolduruyor. İngiliz belgelerinden istifade edilerek kaleme alınan yayınlar da yeterince değerlendirilmiştir. Böylece, bu savaşın dört önemli tarafı olan Türk, Alman, Rus ve İngiliz kaynakları kullanılarak geniş bir bakış açısı yakalanmıştır.

Bunların yanı sıra dönemin olaylarında doğrudan yer alan çok sayıdaki önemli Osmanlı ve Alman zevatin hatıralarına da müracaat edilmiştir. Türkiye cephesinden Sadrazam Said Halim Paşa, Dâhiliye Nâzırı Talât Paşa, Harbiye Nâzırı Enver Paşa, Bahriye Nâzırı Cemâl Paşa, Mâliye Nâzırı Câvid Bey, Ali İhsan Sabis Paşa, Kâzım Karabekir Paşa ve Mustafa Kemâl Paşa gibi askerîyeden ve bürokrasiden birçok etkili

ismin Almanya ile yapılan ittifak ve savaşa girilmesi hususundaki görüşleri doğrudan bunların yayınları üzerinden aktarılmış ve değerlendirilmiştir. Bunların dışında Birinci Dünya Savaşı ile ilgili kitap veya makale kaleme alan Yusuf Akçura, Yusuf Hikmet Bayur, Enver Ziya Karal, Celal Akbay, Mustafa Aksakal, Altay Cengizer, Vahdet Keleşyılmaz ve Gün Kut gibi akademisyen ve diplomat tarihçilerin ilgili yayınlarından da istifade edilmiştir.

Alman kanadından ise aynı şekilde İstanbul'da bulunan ve savaşa doğrudan katılan çok sayıda Alman subay ve diplomatın hatıraları kullanılmıştır. Liman von Sanders, Carl Mühlmann, Kress von Kressenstein, Wilhelm Souchon, Hermann Lorey, Joseph Pomiankowski gibi bu sürecin içinde olan Alman ve Avusturyalı askerî zevatın görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca Osmanlı, Alman, Avusturya, İngiliz, Rus ve Fransız matbuatınının 31 Ekim-2 Kasım 1914 arasındaki sayıları da taranarak Karadeniz Harekâtı hakkındaki haberler ve yorumlar tespit edilmiştir. Türkiye dışından Birinci Dünya Savaşı hakkında araştırma yapan Christopher Clark, Mathias Römer, Jehuda Wallah, Ulrich Truppener, Stanford J. Shaw, Michael A. Reynolds, Maria Kent, Feroz Ahmad ve E. E. Adamoff gibi farklı tarihçilerin ilgili yayınlarına da bakılmıştır. Kısacası istifade edilen kaynakların zenginliği bakımından bu çalışma, önemli bir boşluğu dolduracak bir özelliğe sahiptir.

Bir çalışmanın olmazsa olmazı, konuyla ilgili bazı soruların tevdi edilmesi veya sorunların ortaya konulması; araştırma neticesinde ulaşılan bulgulara göre de cevapların verilmesi ve çözümlenmelerin yapılmasıdır. Yapılan çalışmanın özgünlük değerini veya tarih câmiasındaki yerini bunlar belirleyecektir.

Elinizdeki bu telif eser de bu anlamda belli sorulara cevap arıyor.

İlk olarak genel bir soru bağlamında, “*Türkiye’nin Almanya ile ittifak yapmasının ve ardından da Almanya’nın yanında savaşa girmesinin sebeplerininin*” neler olduğu üzerinde duruluyor. Ardından “*Türkiye’nin Birinci Dünya Savaşı’na girme süreci birkaç maceraperestin aldıkları günübirlik bir karar neticesinde mi, yoksa bir devlet geleneğinin sonucu ve siyasetin gereği olarak mı savaşa girildiği*” sorusunun cevabı aranıyor. Hatta daha öncesine de gidilerek, “*Alman İttifakı ve Almanya’nın yanında savaşa girilmesi sürecinin Sultan II. Abdülhamid dönemindeki Almanya ile münasebetlerin bir devamı olarak ele alınıp alınamayacağı*” suali üzerinde de duruluyor. Bu anlamda tarihteki o sürekliliği ve geleneği tespit bakımından bu sual elzemdir. “*Savaşa girilmeyip tarafsız kalınması durumunda devletin mevcut sınırlarıyla varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği*”; bir başka ifadeyle de “*mağlup olmasına rağmen savaşın sonuçlarının Osmanlı açısından değerlendirilmesinin nasıl olacağı*” sorusunun cevabı da bu çalışmada ele alınıyor. “*Almanya İttifakı ve Almanya’nın yanında savaşa giriş tarihsel bir arıza veya sapma mı, yoksa son dönem Osmanlı Tarihi’nin bir devamı olarak mı görülebilir?*” sorusunun çözümlemesi de bu çalışmada yapılıyor. Ayrıca “*bütün bu sürecin uluslararası hukuka göre nasıl yorumlanacağı*” sualinin cevabı da veriliyor. Son bir soru olarak ise, “*Türkiye’nin bu savaşa girmesi ve bunda etkili olan kadroların Türk tarihçileri arasında bu kadar farklı şekilde tartışılmasının nedenleri*” tespit ediliyor.

Bu ve diğer soruların ve sorunların cevapları sonuç kısmında uzun uzadıya anlatılıyor.

2014-2016 yılları arasında birlikte yürüttüğümüz TÜ-BİTAK 1001 projesinde görev alan Karadeniz Teknik Üniversitesi'nden Prof. Dr. Uğur Üçüncü'nün ve Aksaray Üniversitesi'nden Doç. Dr. Eyyub Şimşek'in isimlerini zikretmek isterim. Başarıyla tamamladığımız bu proje kapsamında yapılan bazı araştırmalardan da istifade edilmiştir. Kendilerine teşekkür ediyorum. Kaynak desteklerinden dolayı Çanakkale Üniversitesi'nden Öğr. Üyesi Dr. Resul Alkan'a da müteşekkirim. Sakarya Üniversitesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi Burhan Çağlar da bu çalışmayı düzelterek katkı sağlamıştır. Kendisine teşekkür ediyorum.